

# ХРИСТО БОТЕВ - „НА ПРОЩАВАНЕ“

## НЕИЗРЕЧЕНИТЕ МИСЛИ И ЧУВСТВА

През 1868 г. Ботев написва поемата „На прощаване“ с мисълта, че само след дни му предстои да премине с въоръжена чета в поробена България. Свободата на родината е негова трепетна мечта. Готов е да жертва живота си за нея. Лирическият герой в поемата, бунтовникът, е неговото второ АЗ и между тях не съществува разлика в мислите, възвращенията и идеалите, които изповядват. Очакваното събитие предизвиква в душата му буря от чувства и необходимостта да ги сподели с най-скъпия човек - майка си - в едно неизпратено, но увековечено в поема писмо-послание до нея. Така се появява една от най-изповедните и емоционални творби на Ботев, в която драматизмът на преживяванията и очакванията в някои моменти е толкова силен, че намира изблик в т. нар. аполипеа\*.

Съдбоносният избор на бунтовника да предпочете смъртта в боя пред живота в робство е категоричен и окончателен, но до него не се стига без вътрешна душевна борба. В изповедта пред майка си той споделя всичко, което би смекчило болката ѝ от възможната му гибел. Тя става духовно близка на сина и възможността да бъде разбран е все по-реална. Бунтовникът очаква майчината прошка и благословия. На много места лирическият герой сякаш преглъща възвращението си и не се доизказва докрай, следвайки неволно българската поговорка, че „неказаната дума повече тежи“. Внезапното замлъкване и прекъсване на речта се наблюдава в моменти на върховно напрежение, породено от мислите за съдбата на останалите в робската земя близки хора. В пространството на смълчаната душа са вписани различни настроения и чувства: възможността да загине още в първата битка, въображаемата среща в родното място с майката и любимата, окончателната раздяла с тях и с живота в името на борбата за „правда и свобода“. При всички случаи, неизречените мисли и чувства, скрити зад обозначените с многоточие паузи в поемата, подсказват богатата душевност на лирическият герой, която не му позволява да пренебрегне любовта и грижата за близките дори когато остава верен докрай на избрания идеал.

Въведеният още в заглавието мотив за прощаването определя общата тоналност на творбата, отличаваща се със съкровеност, интимност и бърза смяна на настроението. Твърде много неща иска да сподели лирическият герой с майка си пред съдбоносната крачка, която се готви да направи. Но не всичко може наведнъж да бъде казано, макар че за любовта и болката, която ги свързва, всяка дума би била слаба. В неговото душевно състояние в навечерието на преминаването през „тиха бяла Дунава“, когато сам избира своя жребий, мълчанието или по-точно замлъкването в някои моменти от изповедта му пред майката е по-изразително и от най-красноречивите думи. Многоточията в края на отделни стихове в поемата са знак на недоизречените, навреме овладени, но предполагащи и други тълкувания мисли и чувства; докато многоточията в средата на стиха означават рязък и драматичен обрат в тях, свидетелстват за усилията на волята да преодолее моментна слабост, съвсем човешка болка или предчувствие, съпътстващи всеки, който поема пътя на борбата.

Лирическият герой последователно излага своите лични аргументи, с които се старее да убеди майчиното разтревожено сърце в правотата на житейския си избор и в светостта на своето дело. Той е убеден, че в мъката си тя споделя неговата непримиримост към робството и ненавист към поробителите, причинили безвременното му прокуждане от родния дом. Това е първата стъпка от нейното приобщаване към избрания от сина ѝ път, който тя също трябва да извърви, за да се превърне от присъщата за това време майка с патриархални разбирания в „майка юнашка“. Заедно с мисленото си послание към майката, бунтовникът се пренася в родния си край, любовта, към който избликва неудържимо при

натрапващата се съпоставка с „таз тежка чужбина“. Вълнението му е особено силно при спомена за „бащиното огнище“, за свидните образи на най-близките му хора и за угрозата, тегнеща над тях в една земя, където поробителят „бесней“. В края на този спомен-видение, в който всичко е осезаемо близко и скъпо, се появява първото многоточие. То ни отвежда отвъд казаното дотук и загатва за бушувашите в душата на героя чувства. Обич, жал, копнеж, нетърпение, но и гняв се редуват и смесват у него, защото има всички основания да предполага, че близките му вече търпят или може би тепърва ще понесат произволите на врага над тях, а той все още не може да им помогне и да ги защити:

*та, сърце, майко, не трае  
да гледа турчин, че бесней  
над бащино ми огнище:  
там, дето аз съм пораснал  
и първо мляко засукал;  
там, дето либе хубаво  
черни си очи вдигнеше  
и с оназ тиха усмивка  
в скръбно ги сърце впиеше;  
там, дето баща и братя  
черни чернеят за мене!...*

В изповедта-послание към майката бунтовникът съпреживява заедно с нея казаното, предусещайки нейните реакции. Затова бърза да обори най-очаквания за една патриархална майка укор, че избраният път на борбата отнема възможността да бъде изпълнен синовният дълг на „първо чедо“: „бунтовник майка не храни“. Страданието на най-близките му хора за него е неотделимо от страданията на целия народ и дългът към собствената майка и семейство прераства в синовен дълг към майката-родина. Това го мотивира да последва зова на „гласа народен“ и да избере борбата и саможертвата за свободата на всички пред съмнителна и винаги несигурна в условията на робството перспектива за лично щастие.

Във възторга и в готовността му за подвиг съвсем естествено се прокрадва и мисълта за смъртта. Тя не е признак на страх, нерешителност, а още по-малко на немотивираност. По-скоро тя е следствие от осъзнатата истина, че свобода без жертви няма! В резкия завой от радостното чувство за съпричастност в борбата за свобода към мисълта за възможната гибел в нея, паузата се налага от само себе си. Тя крие решението за мъжествено и достойно посрещане на смъртта в боя, но за да има време майката да се подготви за скръбната вест, се допуска и затаената надежда, че все пак „сабята“, т. е. проявената смелост, може да отклони или отложи фаталния изход, без това да накърнява „честта юнашка“: Там аз за мило, за драго, за теб, за баща, за братя - за него ще се заловя, пък... каквото сабя покаже и честта, майко, юнашка!“ Лирическият герой не скрива дълго от майка си участта, която го очаква, и не ѝ спестява нищо от описанието на жестоката си гибел, защото иска и тя - като самия него - да я приеме като нещо неизбежно и велико, като жертвоприношение за свободата на родината. Той се надява и я умолява да намери сили да понесе стоически вестта за смъртта му, да отмине с презрение хорските одумки и да предаде завета му към невръстните братя, за да продължат делото му, или поне да ги остави да чуют съчинената вече за него „юнашка песен“. И в двата случая чувствата, които го изпълват, са толкова силни, че отново не всичко може да бъде казано с думи. Поредното многоточие изразява надеждата на бунтовника, граничеща почти със заклинание - ако вземем предвид думата „дано“ - че братята му, не само собствените, но и всички единомишленици и „братя“ по идея, ще доведат борбата за свободата на България до победен край. В стиховете, в които той си представя и си пожелава братята му да се разправят безкомпромисно с врага, се чувства и удовлетворението, че смъртта му няма да бъде напразно:

*Дано ми наидат пушката,  
пушката, майко, сабята,  
и дете срещнат душманин  
със куршум да го поздравят,  
а пък със сабя помилват...*

Любовта, мъката и жалбите на майката и любимата също не се побират само в рамките на казаното, а преливат в недоизказаността. Многообразието след стиховете: „и две щат сълзи да капнат/ на стари гърди и млади...“, таи обаче още нещо. Това е ти-хата гордост на двете жени от подвига на сина и любимия и от увековечаването му в песента на хорото, защото не всеки след смъртта си остава вечно жив в песните. Недоизречено, но подразбиращо се е и вълнението на бунтовника при представата му за тази сцена и за скръбта на близките му. Една от най-съществените особености на поемата „На прощаване“ е своеобразното редуване на емоционалните полети и спадове през Всеки няколко стиха или строфи, водещо до смяната на минорно-тъжния с мажорно-оптимистичния тон и обратно. Надеждата, че братята ще чуят посветената му юнашка песен и ще видят сълзите на майката и на любимата, Вдъхва на бунтовника вече не предположение, а твърда вяра, че те ще последват примера му. И ако във вече изповяданото не се уточнява „какви е думи издумал“ в предсмъртния си час, то в завета му те ясно се открояват: любовта и омразата като противоположна срещу примирението и равнодушието! Това по-свободно тълкуване не фигурира дословно в израза „силно да любят и мразят...“, но многообразието след него ни дава правото да търсим смисъла им в по-обобщен план. Извадени от контекста на конкретната историческа епоха, те не би трябвало днес да ни звучат като призив за конфронтация, а като отрицание на апатията и незаинтересоваността, оставящи място за злото:

*Но туй щат братя да видят  
и кога, майко, пораснат,  
като брата си ще станат -  
силно да любят и мразят...*

Във втората част на поемата - картината на въображаемото победно завръщане в родното село и окончателната раздяла с най-близките - паузите и многообразието са твърде начесто, защото драматизмът на преживяванията на всички участници в тази сцена все повече нараства. След условното замълчаване, последвало завета към братята, въображението на лирическият герой поема в съвсем друга посока. Той си представя живо и образно - до най-дребните детайли - по-малко възможния, но затова пък толкова по-желания друг изход в развоя на битките: да стигне „жив и здрав“ до родното си място. Радостта, обичта и вълнението при тази предполагаема среща с близките неслучайно са придружени от скръбта и сълзите. В тях рефлектира не само силата на чувствата, но и неумолимостта на предчувствието, че всичко е за последно! Мисълта за борбата, която трябва да бъде продължена, и за смъртта в боя, която го очаква в близко бъдеще, внася трагични нотки в тази и без това драматична среща. Бунтовникът, току-що прегърнал своята „майка юнашка“, е изпратен с целувка от нея по пътя „страшен, но славен“, с „две думи заветни: свобода и смърт юнашка!“

Категоричността и забързаността на прощалните думи не могат да заличат нито болката, нито мащаба на жертвата с отказа от лично щастие, а само още повече ги подчертават. Всяко многословие в този момент би разрушило неговата съкровеност, до-като недоизречеността му придава нещо величаво:

*Пък тогаз..., майко, прощавай!  
Ти, либе, не ме забравяй!*

Бунтовникът следва предназначения си „страшен, но славен“ път. Страшен, защото много скоро ще бъде прекъснат от смъртта. Многообразието след стиха: „Аз може млад да загина...“, издава това предчувствие, смекчено обаче след срещата с

близките с трогателната уговорка „може“. Именно тези типично човешки и обясними преходи и нюанси в чувствата правят изповедта на героя особено Въздействаща и убедителна в своята искреност. След решението за саможертва, за бунтовника остава единствено надеждата, че смъртта му не е и няма да бъде напразна и че ще остане в народната памет, споменаван с обич и признателност. Това е „славната“ част от „страшния“ му път, носеща му удовлетворение след мислите, погълнати от последната красноречива пауза и отворения с многоточие финал:

*Но... стига ми тая награда -  
да каже нявга народът:  
умря сиромас за правда,  
за правда и за свобода...*

Мислите и чувствата на лирическият герой в поемата „На прощаване“, родени от вътрешно напрежение и неподдаващо се на банални и еднозначни определения, са най-убедителното доказателство за неговата духовна извисеност. Изповедта на Ботев е пророческа. С всичко казано и недоизказано той изживява своето „прощаване“ с живота в навечерието на българската свобода в поемата „На прощаване“. През 1876 г. Ботев минава със своята чета в България и геройската му смърт в борбата срещу поробителите-лите заличава Всяко различие между живота и поезията му.

*\* Апопсиопеза - от гръцка дума. Означава замълчаване, недоизказване и внезапно прекъсване на речта под влиянието на силни чувства.*